

Krajina s nábytkem. Návrhy, plány a konstrukce Jana E. Kouly (1896–1975) a jeho pojetí „lidového bytu (domu)“.

Marcela Suchomelová

Disertace se zaměřuje na profesní i osobní, životní dráhu pražského architekta, návrháře, malíře a dokumentátora, pedagoga, teoretika a redaktora řady odborných časopisů se zaměřením na architekturu a bytovou kulturu v době meziválečné avantgardy i následně do počátku 40. let 20. století. Současnost vidí odborný a umělecký přínos Jana E. Kouly (1896–1975) v jeho mimořádně úspěšné popularizaci etiky i estetiky v rámci soudobé bytové kultury, v jeho schopnostech věcně charakterizovat, oceňovat a propagovat moderní styl bydlení. A to zásadově, téměř neúnavně a se vzory Le Corbusierova otisku funkcionalistického purismu. Analýza dobového tisku, dokumentace archivní povahy a vlastní Koulovy autobiografie dovolila i porovnat jednotlivé architektonické i designové zásahy a počiny, jako i bytové či mnohé výstavní interiérové koncepce, včetně okolností vzniku a jejich ideového přínosu v pluralitě činností, zájmů i společensko-kulturního zázemí 20. až 40. let 20. století.

Problematikou bytové kultury se Jan E. Koula zabýval nejen teoreticky studiem soudobých trendů, ale i prakticky vlastní činností jako architekt i návrhář (designér). Snažil se respektovat architektonický prostor exteriéru se standardem doby vhodného interiérového zázemí. Jeho návrhy pak působily dojmem vytríbené vyrovnanosti až konzervativně dodržované harmonie mezi praktickým designem a uměleckým, tvarovým i barevně neutrálním zpracováním. Patřil bez výhrad k těm, kteří tehdy v době jasněho manifestačního odklonu od všeho starého a přehodnocením tradičního, lidového umění, jako ideového nástroje architektury v pojetí národního, přeneseně tak i lidového stylu a svérázového hnutí, chápali funkcionalismus ve spojení s idejemi demokracie a humanismu. Hlavní metou jeho konceptů byl jasný standard bydlení v modulu rodinného domu a dosažitelnost tohoto standardu pro všechny vrstvy společnosti. Se svým dalším vzorem, svým otcem – Janem Koulou, rovněž architektem, pedagogem i propagátorem lidového umění – sdílel posléze podobná rezidua, tj. jednoduchost a funkční účelnost plynoucí z lidového umění i architektury.

Koulovo jméno doplňuje především všechny dostupné a základní české i slovenské, respektive československé biografické výtvarné slovníky, encyklopedie či kompendia uměnovědy, potažmo meziválečné avantgardy. Je až s podivem, že se nikdo za celou dobu již několika desítek let od smrti Jana E. Kouly nepozastavil nad nepodloženými osobními údaji či se nepokusil o poodhalení samotného jména architekta. Kulturní historici, jako i samotní architekti či editoři slovníků se ve svém úsudku rozdělují zpravidla na dva tábory – jedni jej označují jako Jana Evangelistu Koulu, druzí jako Jana Emila Koulu. Jsou i tací, kteří jej ztotožňují s jeho otcem. Sám podal vysvětlení vepsání prostřední litery „E“ jen ve svém posledním životopise, téměř na konci 70. let minulého století: *Abych se odlišil od svého otce,*

který byl též architektem a který se jmenoval jako já Jan, připojil jsem si k svému jménu zkratku svého druhého jména, 'E.', a tak vzniklo 'J. E. Koula', kterého používám při označení svých prací architektonických, literárních a malířských. Zajímavé však je, že Jan (E.) Koula byl při narození (křtu) pojmenován nikoli Jan Evangelista, ale Jan Křtitel!

Následující část práce se věnuje Koulově recepci pojmů architektury v obecné rovině exteriéru a interiéru, polohy historického či dobového vnímání architektonického prostoru i časoprostorového posunu významu lidovosti ve smyslu pojmu tradičního, národního, svérázového a demokratického v dobové kritice a řešení meziválečné bytové krize: od představení „českého“ interiéru na Pařížské výstavě v roce 1900, přes koncepty řešení lidového bytu jako dělnického bytu v pojetí interiéru národního či obloučkového, rondokubistického slohu až k postupně precizovanému typu lidového bytu občanského, pro všechny dosažitelného.

Nositeli výrazových a trendových pokusů o vytvoření nového, moderního a přitom českého interiéru, iniciátory a hlavními protagonisty rozvíjející se bytové kultury v pravém slova smyslu, se staly v období 20. až 40. let 20. století především tři platformy s různými nástroji svého úsilí a zaměření – pražský Klub architektů se svou platformou časopisu *Stavba* (1920–1938). Iniciativním činitelem při formování zásad interiéru, především minimalizovaného, a v jistém pohledu současnosti i minimalistického, interiéru obytného prostoru a v součinnosti vlivů mezinárodních bytových výstav byl jak předválečný Svaz českého (1914), tak následovně československého díla (1920–1948). V jeho režii se řešila celá plejáda zpravidla jasně zaměřených uměleckoprůmyslových výstav, od konce 20. let minulého století i výstav bytových, které tvoří zásadní pilíře moderních, konstruktivistických, respektive funkcionalistických postulátů bytové standardizace, typizace a racionalizace obytného prostoru. Třetím spoluhráčem a meziválečným reprezentantem „civilní demokracie bydlení“ se stala v roce 1922 také Družstevní práce a především její Krásná jizba (1927–1992).

V letech před druhou světovou válkou dochází v české tvorbě interiérové k praktickému formování moderních požadavků na bydlení. Ne již dům – monument, ale dům – stroj je premisou doby, nábytek byl v tomto příměru pak nástrojem bydlení. Přihlíží se k hygieně, spaní, respektuje se práce jednotlivých členů rodiny, zájem architekta je nakloněn i k jejich odpočinku a zábavě. První zásady racionalizace prostoru zasáhly do konceptů moderních kuchyň. Avantgarda tak vědomě vstupovala i k řešení genderové otázky. Zájem se posouval nejen k městskému, ale i venkovskému bydlení a vyvrcholil na poč. 40. let 20. století programovým konceptem Jana E. Kouly o ozdravení venkovského bydlení. Základní principy soudobého bytu – čistota, účelnost, snadné udržování, dokonalý provoz a harmonie – měla být u obou typů bydlení totožná.

Velkým inspiračním zdrojem pro řešení nejen evropského bydlení byl model v harmonickém propojení interiéru s exteriérem japonského tradičního domu. Jana E. Koulu inspiroval i díky příteli Bedřichu Feuersteinovi. Tradiční japonský dům byl inspiromatem nové

architektury i při řešení mnohých konstrukčních problémů a byl vzorem pro řešení ukládacích prostorů, při typizaci a modulaci domu.

Koulovy pražské vilové realizace v linii architektonického purismu, jeho bílé kostky s horizontálními okny, venkovními schodišti a parníkovým zábradlím i téměř až minimalistické koncepty řešení těchto interiérů v Lipencích u Zbraslavi, na Smíchově (Hřebenký), na dejvické Hanspaulce i v Osadě Baba či Hvězdonicích, tedy jen v míře nevelké, jsou dodnes jasnou vizitkou této osobnosti i jeho teoretického záběru jako autora *Obytného domu dneška* (1931). Sám auto označil dobu vzniku této práce, tj. mezi léty 1929 až 1931, jako období tříbení architektonických názorů od rodinného domku se specializovanými místnostmi přes minimální byty v blocích s centrálními prádelnami, event. kuchyněmi, ke kolektivním domům s obytnými buňkami, centralizovaným hospodářským provozem a kolektivizovaným společenským životem. Koula tak neúmyslně stál v protipólu bytové sociální minimalizace autora *Stavby a básně a Nejmenšího bytu*, a tak nepřímo, a nejen on, otevřel a rozkryl asociální paradigma českého funkcionalismu.

Následující třicátá léta však byla ovlivněna krizí nejen ekonomickou, ale i celospolečenskou a předznamenala výrazné změny i premisy životních jistot u Jana E. Kouly. S pragmatickou jasnozřivostí sobě vlastní, zaměnil architektonicko-stavební praxi za profesní dráhu pedagoga a stále více se věnoval i teorii architektury. Více se zaměřil již jako renomovaný bytový poradce i na interiér, na jeho adaptabilitu a variabilitu, s jasným imperativem hygienického standardu. Jan E. Koula se rovněž aktivně zúčastnil obou tuzemských významných bytových výstav či vizuálních prezentací nové architektury, jednak na *Výstavě soudobé kultury v Československu* v Brně 1927 a projektem na pražské *Výstavě bydlení – Osada Baba* v roce 1932.

V roce 1941 a 1942, v době válečné protektorátní správy, se snahy architektonické platformy Svazu českého díla pokusily na základě nových dispozičních řešení o proměnnost a variabilitu bytového zařízení v řešení minimálního obytného prostoru. Zúčastnění architekti a mezi nimi i Jan E. Koula se pokusili ve výstavních konceptech „lidového bytu s lidovým nábytkem“, bez rozdílu zda šlo o typ městského či venkovského obydlí, o vzorové rozměrové normy a funkční standardizaci nábytkového zařízení. Tento trend navazoval těmito výstavními projekty na svazovou předválečnou činnost a úsilí o zlepšení bytové kultury v celém veřejném sociálním dosahu. Byly to rovněž jakési programové manifestace za pokrokové bydlení oproti jasnému návratu k lidovosti a bytových ruralismů oficiální politiky Třetí říše. Čtyřicátá léta jsou s Koulou spojena i dalšími jeho edičními počiny, kompendiem a přehledem historicky nedávného architektonického vývoje v knize *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století* (1940) a až filozoficky podanou příručkou o bytové kultuře *Abecední průvodce po bytě aneb Bytový slovník* (1947).

Analytická část práce je doplněna následně přehledovými daty Jana E. Kouly, a to jak přehledem biografických dat, tak jeho architektonické, ale i publikační činnosti. V příloze textové je autenticky zprostředkována i možnost srovnání autobiograficky udaných dat a

událostí s Koulovou literární a výtvarnou, uměleckou činností a pedagogickou praxí od 30. až do 70. let minulého století. Rovněž výběrová obrazová dokumentace, uzavírající celou práci, je její nedílnou, vizuální složkou, dokreslující jednotlivé koncepty, projekty a realizace i publikační činnost osobnosti Jana E. Kouly.